

CERAMICA ROMANĂ TÂRZIE CU DECOR ȘTAMPILAT DESCOPERITĂ LA (L?)IBIDA

Marian MOCANU*

Mots-clés: *Dobroudja, antiquité tardive, (L?)Ibida, céramique à décor estampé.*

Cuvinte cheie: *Dobrogea, antichitate târzie, (L?)Ibida, ceramică cu decor ștampilat.*

Résumé: *L'article présente des fragments céramiques romains tardifs à décor estampé découverts à (L?)Ibida jusqu'en 2010. Les 29 fragments ont été découverts dans cinq secteurs de la cité: le secteur „Curtina G” (12 fragments), le secteur „Extra muros ouest III” (6 fragments), le secteur „Curtina X” (6 fragments), le secteur „Extra muros nord I” (3 fragments), le secteur „T10” (1 fragment), un fragment „passim”. La typologie s'appuie sur les motifs décoratifs des vases: Type 1 – motifs géométriques ou végétaux (11 fragments); Type 2 – motifs zoomorphes (7 fragments); Type 3 – motifs anthropomorphes (1 fragment); Type 4 – motifs paléochrétiens (6 fragments); pour 4 fragments le décor n'est pas identifié. Tous les 29 fragments céramiques ont été découverts dans des contextes archéologiques similaires datables dans la seconde moitié du IVe siècle – VIe siècle ap.J.-C.*

Rezumat: *Articolul prezintă fragmente ceramice romane târzii cu decor ștampilat descoperite la (L?)Ibida până în anul 2010. Cele 29 fragmente au fost descoperite în cinci sectoare ale cetății: sectorul „Curtina G” (12 fragmente), sectorul „Extra muros Vest III” (6 fragmente), sectorul „Curtina X” (6 fragmente), sectorul „Extra muros nord I” (3 fragmente), sectorul „T10” (un fragment) și un fragment passim. Tipologia se bazează pe motivele decorative ștampilate: Tipul 1- motive geometrice sau vegetale (11 fragmente); Tipul 2 – motive zoomorfe (7 fragmente); Tipul 3 – motive antropomorfe (un fragment); Tipul 4 – motive paleocreștine (6 fragmente); pentru 4 fragmente decorul nu a putut fi identificat. Toate cele 29 fragmente ceramice prezentate provin din contexte arheologice asemănătoare databile în a doua jumătate a sec. IV- sec. VI p.Chr.*

Orașul romano-bizantin (L?)Ibida este situat în centrul provinciei Scythia la intersecția a două drumuri importante. Chiar dacă orașul a fost semnalat în literatura de specialitate de la sfârșitul sec. XIX situl arheologic este doar parțial

* Marian Mocanu: Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, str. 14 Noiembrie, nr. 1 bis, Tulcea, 820009.

cunoscut. Orașul a fost construit la începutul secolului al IV-lea, în timpul domniei împăratului Constantin cel Mare și a fost abandonat la începutul secolului al VII-lea. Ocupând o suprafață fortificată de 24 ha orașul este printre cele mai mari din zonă (Fig. 1).

Inițiate în anul 2001, cercetările arheologice de la Slava Rusă au ca obiectiv dezvelirea cetății romano-bizantine (L?)¹ Ibidă și investigarea teritoriului din imediata vecinătate. Pe parcursul celor 9 campanii de săpături arheologice desfășurate până în anul 2010 la *Slava Rusă*, s-au cercetat mai multe sectoare ale incintei, edificii aflate în spațiul intramuran și sectoare *extra muros*. Printre numeroasele descoperiri arheologice (material ceramic, monede, obiecte din metal, etc.) se numără și 29 de fragmente ceramice cu decor șampilat. Acestea provin din următoarele sectoare: Curtina G (12 fragmente), Extra muros Vest III (6 fragmente), Curtina X (6 fragmente), Extra muros Nord I (3 fragmente), Sector T10 (1 fragment), și un fragment *passim* (Fig. 1/2).

Ceramica descoperită în sectoarele *Curtina G*, *Extramuros Vest III* și *Curtina X* provin din contexte arheologice asemănătoare (gropi menajere datate între a doua jumătate a secolului IV și sfârșitul secolului VI p.Chr.)¹, în timp ce fragmentul ceramic descoperit pe sectorul *T 10* provine din interiorul turnului, de pe un nivel datat în prima jumătate a secolului VI p.Chr. În sectorul *Extra muros Nord I* fragmentele ceramice cu decor șampilat au fost descoperite în contexte arheologice databile în a doua jumătate a secolului IV și începutul secolului următor.

Ceramica romană cu decor șampilat este întâlnită în toate siturile arheologice ale antichității târzii din Dobrogea, nordul Mării Negre sau așezări similare din Bulgaria și zona microasiatică. În ceea ce privește Dobrogea, cel mai numeros și reprezentativ eșantion de veselă de masă cu decor șampilat a fost descoperit la edificiul cu mozaic din Tomis², dar și în alte puncte ale orașului³. Un alt oraș situat pe țărmul mării Negre din care provine un număr important de fragmente ceramice cu decor șampilat este Histria⁴. Pe *limes*-ul danubian astfel de fragmente ceramice au fost descoperite la Sacidava⁵, Capidava⁶, Carsium⁷, Dinogetia⁸, Noviodunum⁹, Aegyssus¹⁰ și Halmyris¹¹. În ceea ce privește siturile romane târzii din interiorul Dobrogei, fragmente ceramice asemănătoare au fost descoperite la Tropaeum Traiani¹², sau în *horreum*-ul fortificat de la

¹ IACOB *et alii* 2007, 336-338; IACOB *et alii* 2009, 197-198.

² PAPUC 1973, 153-192.

³ MUNTEANU, PAPUC 1976, 147-154.

⁴ POPESCU 1965, 695-724.

⁵ SCORPAN 1978, 163-164, nr. 21-25.

⁶ COVACEF 1999, 159-163, pl.13 - 14. Pentru ceramică romană cu decor șampilat la Capidava, vezi OPRIS 2003, *passim* și MATEI 1987, 100, pl. 62/fig. 2.

⁷ ARICESCU 1971, 354, fig. 4a.

⁸ ȘTEFAN 1948 (1945 - 1947), 305-306, fig. 3-4.

⁹ TOPOLEANU 1984, 192, nr. 24, pl. 10/10.

¹⁰ Piese inedite aflate în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie Tulcea.

¹¹ TOPOLEANU 1996, 143-168; vezi și TOPOLEANU 2000, *passim*. Pentru ceramică cu decor șampilat de la Halmyris, vezi la OPAIT 1991, vol I, 163-165, vol II, 211, pl. 48.

¹² BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979, 186-187, fig. 160.

Topraichioi¹³. Reîntorcându-ne pe litoralul Mării Negre, însă de data aceasta în Moesia Secunda, notăm prezența unui important număr de fragmente ceramice cu decor șampilat la Odessos¹⁴. În nordul Mării Negre, asemenea fragmente ceramice au fost descoperite în așezările romane din Crimeea¹⁵ și la Tanais¹⁶.

Pe baza observațiilor efectuate asupra motivelor decorative redată de șampile, am grupat ceramica romană târzie cu decor șampilat descoperită la (L?)ibida în 4 tipuri: Tipul 1 – decor cu motive geometrice sau vegetale; Tipul 2 – decor cu motive zoomorfe; Tipul 3 – decor cu motive antropomorfe; Tipul 4 – decor cu motive paleocreștine. Această metodă de analiză a ceramicii romane târzii cu decor șampilat a fost utilizată pentru eșantionul de la Halmyris¹⁷. Pentru fiecare motiv decorativ prezentat în cele ce urmează am precizat căru stil decorativ îi aparține, potrivit tipologiei propuse de J. W. Hayes în lucrarea sa¹⁸.

CATALOG

Tipul 1

1. *Frunze de palmier* – fragmentul de farfurie ce poartă acest decor a fost descoperit în sectorul *Extra muros Nord I*; se încadrează în grupa Late Roman C Ware; pasta este de culoare maro, nuanță deschisă (2.5 YR 5/8 bright brown), iar slipul este de culoare orange (2.5 YR 6/8 orange). Potrivit tipologiei lui J.W. Hayes, motivul decorativ aparține stilului I¹⁹, frunzele de palmier fiind dispuse radial în jurul centrului vasului, între ele fiind intercalate câte 3 cercuri concentrice (Fig. 2/1). Veselă de masă cu decor asemănător a fost descoperită la: Histria²⁰, Tomis²¹ sau Iatrus²². Datate: a doua jumătate a secolului al IV-lea p.Ch.

2. *Cercuri concentrice* – fragment ceramic descoperit în sectorul *Extra muros Nord I* și este un produs al atelierelor phoceene. Pasta este de culoare moro – roșcat (2.5 YR 3/6 reddish brown) cu slip de aceeași nuanță. Pe fragmentul nostru se observă 4 cercuri concentrice dispuse în jurul centrului vasului, spre exterior fiind delimitate de o canelură realizată prin incizie (Fig. 2/2). Suntem de părere că motivul decorativ este mai complex, cercurile concentrice fiind însoțite de alte motive vegetale sau zoomorfe. Astfel, raportându-ne la tipologia lui J.W. Hayes motivul decorativ poate fi circumscris stilului I sau II A²³. În Dobrogea fragmente ceramice cu decor asemănător au fost descoperite la Tomis²⁴. Datate: a

¹³ OPAIȚ 1985, 154, pl. 1, nr.8.

¹⁴ MINČEV 1982, 25-26, pl. 5.

¹⁵ KNIPOVICI 1952, 320, fig. 14; ZHURAVLEV 2002, 266-267, fig. 20, 21.

¹⁶ ARSEN'EVA, DOMŽALSKI 2002, 484, fig. 25.

¹⁷ TOPOLEANU 1996, 143-144.

¹⁸ HAYES 1972.

¹⁹ HAYES 1972, 350 (Palm-branch), fig.72/1 și 2a.

²⁰ POPESCU 1965, 698, fig.1/1.

²¹ PAPUC 1973, 156, fig.1/2.

²² CONRAD 2007, 223-225, Abb.25.

²³ HAYES 1972, 351, fig.72/2b.

²⁴ PAPUC 1973, 156, fig.2/ 1-5.

doua jumătate a secolului al IV-lea – secolul V p.Chr.

3. *Două cercuri concentrice în centrul vasului* – bază de platou descoperită tot în sectorul *Extra muros Nord I*; spre deosebire de fragmentele precedente acesta se încadrează în categoria *Pontic Red Slip Ware*. Pasta este de culoare ornage (5 YR 7/8 orange), slipul de aceeași nuanță însă calitatea este inferioară față de slipul produselor phoceene. Spre deosebire de precedentul fragment, cele două cercuri concentrice sunt de dimensiuni mari și sunt dispuse în centrul vasului (Fig. 2/3). Raportându-ne la descoperirile din nordul Mării Negre constatăm că acest motiv decorativ este specific formei 3 a vaselor din grupa *Pontic Red Slip Ware*²⁵. În antichitatea târzie, pe teritoriul Dobrogei romane, produsele atelierelor pontice sunt destul de rare, singura analogie identificată până în prezent este la Halmyris²⁶. Date: secolul V p.Chr.

4. *Kantharos* – două fragmente ceramice poartă această ștampilă. Primul dintre ele a fost descoperit întâmplător și aparține categoriei *Late Roman C Ware*; pasta este de culoare roșie-cărmizie deschisă (2.5 YR 5/6 bright brown). Motivul decorativ este repetat în bandă circulară și încadrat spre exterior de 4 cercuri incizate executate cu roțița dințată și 6 cercuri incizate spre interiorul vasului (Fig. 2/4). Al doilea fragment a fost descoperit pe sectorul Curtina G și este produs de atelierele phoceene; pasta este de culoare orange (5 YR 7/6 orange). Fragmentul este decorat cu 4 kantharoi, dispuși circular în jurul centrului vasului, ștampila sensibil mai mică decât precedentă (Fig. 2/5). Potrivit tipologiei lui J. W. Hayes²⁷, primul fragment aparține stilului decorativ II A, iar al doilea stilului II B. În așezările romane din Dobrogea vase decorate cu kantharoi au fost descoperite la Histria²⁸ și Tomis²⁹. Aceste fragmente ceramice pot fi datate în a doua jumătate a secolului al V-lea p.Chr.

5. *Romb cu volute* – două fragmente sunt decorate cu acest motiv și au fost descoperite în sectorul *Extra muros Vest III*. Ambele fac parte din categoria *Late Roman C Ware*; primul dintre ele are pasta de culoare roșie-cărmizie (2.5 YR 5/6 bright brown). Ștampila este amplasată în jurul centrului vasului și este de dimensiuni mari (Fig. 2/6). Aparține stilului II B³⁰. Al doilea fragment are pasta de culoare roșie – cărmizie deschisă (2.5 YR 5/6 bright brown). Motivul decorativ este dispus în bandă, deși ștampila este sensibil mai mică și aparține stilului II A (Fig. 2/7). Acest tip de ștampilă este întâlnit la Tomis³¹, Halmyris³² sau Iatrus³³. Date: a doua jumătate a secolului al V-lea p.Chr.

²⁵ ARSEN'EVA, DOMŽALSKI 2002, 465, nr.285, pl.9/285 și fig.21.

²⁶ TOPOLEANU 1996, 144-145, pl.1/3. Autorul articolului încadrează respectivul fragment ceramic în grupa *Late Roman C Ware* (vezi p. 152-153, tabel, nr. 3).

²⁷ HAYES 1972, 346-350.

²⁸ POPESCU 1965, 701, fig. 2/9.

²⁹ PAPUC 1973, 167-168, fig. 11/1-3.

³⁰ HAYES 1972, 353, nr. 17, fig. 73/17w.

³¹ PAPUC 1973, 160, fig. 5/1.

³² TOPOLEANU 1996, p. 146, nr. 9-10, pl. 2/9-10.

³³ CONRAD 2007, 223, Abb. 22/1120.

6. *Lanț de cercuri încadrat între două înălțături de semicercuri* – un singur fragment ce a fost produs în atelierelor phoceene și a fost descoperit în sectorul *Extra muros Vest III*. Pasta este de culoare orange (YR 5 6/6 orange); ștampila de mari dimensiuni, repetată de trei ori succesiv, este amplasată în centrul vasului (Fig. 2/8). Probabil se încadrează în stilul III³⁴. Asemenea ștampile sunt înregistrate la Tomis³⁵. Datare: sfârșitul secolului V - și secolul VI p.Chr.

7. *Bulb de ceapă stilizat* – fragmentul a fost descoperit pe sectorul *Curtina G* și este un produs al atelierelor phoceene. Pasta este de culoare roșie-cărmizie deschisă (2.5 YR 5/6 bright brown), ștampila fiind amplasată în bandă circulară în jurul centrului vasului (Fig. 2/9). Aparține stilului II A³⁶. Fragmentul ceramic descoperit la (L?)ibida este singurul din Dobrogea care poartă acest motiv decorativ. Datare: a doua jumătate a secolului V p.Chr.

8. *Muguri de lotus* – fragmentul ceramic a fost descoperit în sectorul *Curtina X* și este un produs al atelierelor phoceene. Pasta este de culoare maro – roșcat (2.5 YR 4/6 reddish brown), slipul de aceeași nuanță. Motivul decorativ este amplasat radial, în jurul centrului vasului, spre exterior fiind delimitat de un cerc realizat prin incizie (Fig. 3/10). Potrivit tipologiei lui J.W. Hayes motivul decorativ aparține stilului II B³⁷. Analogii întâlnim la Tomis³⁸ și la Halmyris³⁹. Datare: a doua jumătate a secolului al V-lea p.Chr.

9. *Motiv în formă de „S” cu dublu contur* – fragment ceramic descoperit în sectorul *Extra muros Vest III*; aparține categoriei *Late Roman C Ware*; pasta este de culoare cărmizie (YR 2.5 4/8 reddish brown). Este singurul fragment de farfurie din care s-a păstrat profilul buzei și aparține formei 3, tip C. Ștampila este amplasată în interior la limita buzei cu peretele farfuriei și se repetă în bandă (Fig. 3/11). Poate aparține stilului II A⁴⁰. Motivul decorativ este larg răspândit în Dobrogea, fiind întâlnit la Histria⁴¹, Tomis⁴² și la Halmyris⁴³. Datare: a doua jumătate a secolului V p.Chr.

Tipul 2

10. *Iepure* – Există până în prezent trei fragmente ceramice decorate cu acest motiv, descoperite la (L?)ibida. Primul dintre ele provine din sectorul *Curtina G* și aparține categoriei *Late Roman C Ware*. Pasta este de culoare cărmizie (YR 2.5 5/8 bright brown); ștampila de mici dimensiuni este amplasată radial în jurul centrului vasului (Fig. 3/12). Al doilea fragment a fost descoperit în sectorul *Extra*

³⁴ HAYES 1972, 335, nr. 23, fig. 74/23a.

³⁵ PAPUC 1973, 160, fig. 5/9; MUNTEANU, PAPUC 1976, 149, pl. II/fig. 4.

³⁶ HAYES 1972, 353, nr. 13, fig. 73/13q.

³⁷ HAYES 1972, 353 (lotus-bud), fig. 73, nr. 12 o.

³⁸ PAPUC 1973, 160, fig. 4, 1-7; MUNTEANU, PAPUC 1976, 149, pl. I, fig. 2.

³⁹ TOPOLEANU 1996, 145, pl. I, 5, 6.

⁴⁰ HAYES 1972, 353, nr. 19, fig. 73/19aa.

⁴¹ POPESCU 1965, 706, fig. 7/2.

⁴² MUNTEANU, PAPUC 1976, 149, pl. I/fig. 3.

⁴³ OPAIȚ 1991, 165, nr. 293, pl. 48; TOPOLEANU 1996, 145, nr. 7, pl. 2/7.

muros Vest III și este de asemenea un produs al atelierelor phoceene. Pasta este de culoare maronie-roșcată (YR 2.5 5/4 dull reddish brown), ștampila de dimensiuni medii redată în bandă, este delimitată la interior de trei cercuri concentrice incizate (Fig. 3/13). Al treilea fragment a fost de asemenea descoperit în sectorul *Extra muros Vest III*, pasta este de culoare maro – roșcat (2.5 YR 4/6 reddish brown), slip de aceeași nuanță. Motivul decorativ este redat în bandă, spre interiorul vasului fiind delimitat de trei incizii circulare, iar spre exterior de cel puțin două cercuri concentrice realizate cu roțița dințată (Fig. 3/14). Primul dintre fragmente aparține stilului II B⁴⁴, iar al doilea și al treilea stilului II A⁴⁵. Analogii pentru acest motiv decorativ întâlnim la Tomis⁴⁶ și Salona⁴⁷. Datate: a doua jumătate a secolului V p.Chr.

11. *Câini* – trei fragmente ceramice sunt decorate cu acest motiv. Primul fragment ceramic a fost descoperit în sectorul *Curtina X* și se încadrează în grupa *Late Roman C Ware*. Pasta este de culoare roșie-maronie (2.5 YR 4/8 reddish brown); ștampila de mari dimensiuni, este redată radial în jurul centrului vasului (Fig. 3/15). Al doilea fragment a fost descoperit în sectorul *Curtina G*; pasta este de culoare maro – roșcat (2.5 YR 4/6 reddish brown), slip de aceeași nuanță; ștampila dispusă radial în jurul centrului vasului (Fig. 3/16). Al treilea fragment ceramic provine tot din sectorul *Curtina G*, pasta este de culoare orange (5 YR 7/8 orange), slip de aceeași culoare. Modul de redare al decorului este similar cu cel al fragmentelor precedente (Fig. 3/17). Decorul de pe cele trei fragmente ceramice aparține stilului II B⁴⁸. Ștampile similare întâlnim la Histria⁴⁹, Tomis⁵⁰, Odessos⁵¹ și Halmyris⁵². Datate: a doua jumătate a secolului V p.Chr.

12. *Păun* – este singurul vas cu decor ștampilat descoperit pe sectorul *T 10* și de asemenea este singurul produs al atelierelor nord-africane descoperit până în prezent la (?L)ibida. Pasta este de culoare orange (5 YR 6/8 orange); motivul este redat în bandă și este încadrat de patru cercuri concentrice (Fig 3/18). Conform lui J. W. Hayes aparține stilului D⁵³. Analogii: Histria⁵⁴, Tomis⁵⁵ și Halmyris⁵⁶. Datate: la (?L)ibida vasul a fost descoperit pe un nivel de la începutul secolului al VI-lea p.Chr.

⁴⁴ HAYES 1972, 357, nr. 35, fig. 74/35l.

⁴⁵ HAYES 1972, 357, nr. 35, fig. 74/35p.

⁴⁶ PAPUC 1973, 161 și 176, fig. 8/4 și 7.

⁴⁷ MARIN 1994, 259, nr. 17.

⁴⁸ HAYES 1972, 357, nr. 35, fig. 75/35e (asemănător).

⁴⁹ POPESCU 1965, 703, fig. 4/4.

⁵⁰ PAPUC 1973, 167, fig. 9/7.

⁵¹ MINČEV 1982, 26, nr.12, pl. II/12.

⁵² TOPOLEANU 1996, 147, nr. 16, pl. III/16.

⁵³ HAYES 1972, 257, nr. 282-284, fig. 47/282g.

⁵⁴ POPESCU 1965, 706, fig. 16.

⁵⁵ PAPUC 1973, 177, fig. 16/6.

⁵⁶ TOPOLEANU 1996, 148, nr. 24, pl. V/24 (ștampila apare pe un vas aparținând grupei *Late Roman C Ware*, forma Hayes 10, datat în a doua jumătate a sec. VI p.Chr.).

Tipul 3

13. *Figurină antropomorfă* – singurul fragment ceramic ce se încadrează în tipul 3 a fost descoperit pe sectorul *Curtina G* și este un produs al atelierelor phoceene. Pasta este de culoare orange (5 YR 6/6 orange), ștampila amplasată central (Fig. 4/19). Se încadrează în stilul III. Până în prezent nu cunoaștem analogii pentru această ștampilă. Date: sfârșitul secolului V – secolul VI p.Chr.

Tipul 4

14. *Cruce cu monogramă* – cele două fragmente ceramice decorate cu acest motiv au fost descoperite pe sectorul *Curtina G* și se încadrează în grupa *Late Roman C Ware*. Ambele fragmente au pasta de culoare orange (5. YR 7/6 orange). Primul dintre fragmente are ștampila aplicată central, iar sub brațele orizontale este decorată cu două motive circulare (Fig. 4/20). Motivul decorativ este larg răspândit în așezările romane din Dobrogea, fiind întâlnit printre altele la Histria⁵⁷, Tomis⁵⁸, Sacidava⁵⁹, Odessos⁶⁰ sau Capidava⁶¹. Celălalt fragment are de asemenea ștampila aplicată central, iar sub brațele orizontale se află literele grecești *A* și *Ω* (Fig 4/21). Acest motiv este atestat la Histria⁶², Tomis⁶³, Halmyris⁶⁴. Ambele motive decorative se încadrează în stilul III. Date: sfârșitul secolului V – secolul VI p.Chr.

15. *Cruce grecească cu dublu contur* – cele două fragmente ceramice provin din sectorul *Curtina G* și aparțin grupei *Late Roman C Ware*. Primul dintre ele are pasta de culoare maro deschis (2.5 YR bright brown). Ștampila este aplicată central (Fig. 4/22). Cel de-al doilea fragment are pasta de culoare maro – roșcat (2.5 YR 4/6 reddish brown), slip de aceeași nuanță (Fig. 4/23). Motivul decorativ se încadrează în stilul III⁶⁵. Analogii: Histria⁶⁶, Tomis⁶⁷, și Noviodum.⁶⁸ Date: sfârșitul secolului V – secolul VI p.Chr.

16. *Cruce cu dublu contur?* – datorită stării fragmentare a ștampilelor încadrarea este ipotetică. Primul dintre fragmente a fost descoperit în sectorul *Curtina G*, pasta este de culoare orange (5 YR 6/8 orange), ștampila este aplicată central (Fig. 4/24). Al doilea a fost descoperit pe sectorul *Extra muros Vest III*; pasta este de culoare maro deschis (2.5 YR bright brown); ștampila este aplicată central (Fig. 4/25). Ambele fragmente sunt produse ale atelierelor

⁵⁷ POPESCU 1965, 710, fig. 8/2, 3, fig. 9/2.

⁵⁸ PAPUC 1973, 180, fig. 21.2-5, 7.

⁵⁹ SCORPAN 1978, 163, nr. 23, pl. V/23.

⁶⁰ MINČEV 1982, 25, nr. 9, pl. 5/9.

⁶¹ COVACEF 1999, 159, nr. 3, pl. 14/inv.37925.

⁶² POPESCU 1965, 712, fig. 13/1-2.

⁶³ PAPUC 1973, 180, fig. 19/2

⁶⁴ TOPOLEANU 1996, 154, nr. 33, pl. VII/33.

⁶⁵ HAYES 1972, 367, nr. 72, fig. 79/72h.

⁶⁶ POPESCU 1965, 714, fig. 13/8.

⁶⁷ PAPUC 1973, 180, fig. 24/2.

⁶⁸ TOPOLEANU 1984, 192, nr. 24, pl. 5/8 și pl. 10/10.

phoceene. Motivul decorativ aparține stilului III⁶⁹. Analogii întâlnim la: Histria⁷⁰, Tomis⁷¹ și Odessos⁷². Datare: sfârșitul secolului V – secolul VI p.Chr.

Decor neidentificabil – 4 fragmente ceramice descoperite în sectorul *Curtina X* sunt decorate cu motive neidentificabile, datorită stării fragmentare a ștampilei. Și aceste 4 fragmente se înscriu în grupa *Late Roman C Ware*. Primul dintre ele are pasta maro deschis (2.5 YR 5/6 bright brown); decorul aparține stilului II B, iar ștampila poate reda un motiv vegetal sau zoomorf (Fig. 4/26). Al doilea fragment are pasta de culoare maro deschis (2.5 YR 5/8 bright brown); decorul aparține stilului II A-B, dar motivul redat de ștampilă nu poate fi reconstituit (Fig. 4/27). Al treilea fragment are pasta de culoare orange (5 YR 6/8 orange), slip de aceeași nuanță. Motivul decorativ se circumscrie stilului II A sau B, iar ștampila ar putea reda un element vegetal sau zoomorf (Fig. 4/28). Ultimul fragment are pasta de culoare maro deschis (2.5 YR 5/6 bright brown); decorul aparține stilului III, ștampila fiind aplicată central (Fig. 4/29). Datare: primele trei fragmente: a doua jumătate a secolului V; al treilea fragment: sfârșitul secolului V – secolul VI p.Chr.

Raportând cele 29 de fragmente ceramice cu decor ștampilat prezentate în catalogul de mai sus la tipologia lui J. W. Hayes⁷³, două dintre fragmentele noastre (cat. nr. 1, 2) sunt decorate cu motive ce aparțin primei grupe tipologice (Style I), cu limitele cronologice situate între jumătatea secolului al IV-lea și jumătatea secolului următor⁷⁴. În cea de-a doua grupă tipologică (Style II) pot fi încadrate 16 fragmente ceramice, motivele decorative înscriindu-se în intervalul cronologic 440 – 490. Alte 9 fragmente ceramice aparțin celei de a treia grupe tipologice (Style III), motivele decorative datându-se între sfârșitul secolului al V-lea și sfârșitul secolului al VI-lea. La cele 27 de fragmente ceramice amintite mai sus, se mai adaugă un vas cu decor ștampilat, produs al atelierelor pontice (cat. nr. 3) și un platou ce aparține grupei *African Red Slip Ware* și aparține stilului decorativ D (cat. nr. 12). Comparând cele prezentate mai sus cu situația de la edificiul cu mozaic din Tomis⁷⁵, constatăm următoarea situație: majoritatea fragmentelor ceramice cu decor ștampilat aparțin celei de-a treia grupe tipologice (mai precis secolului al VI-lea p.Chr.), fiind urmate de motivele decorative încadrate în a doua grupă tipologică (a doua jumătate a secolului al V-lea p.Chr.);

⁶⁹ HAYES 1972, 365, nr. 71, fig. 79/71c,d,e.

⁷⁰ POPESCU 1965, 707, fig. 7/3-6.

⁷¹ PAPUC 1973, 180, fig. 23/4-7.

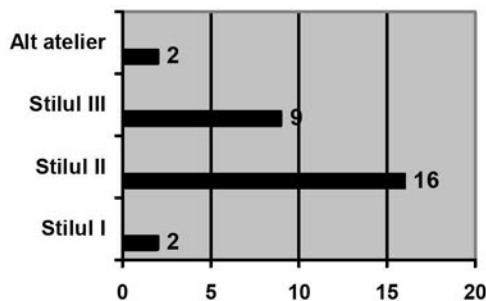
⁷² MINČEV 1982, 27, nr. 15, pl. III/15.

⁷³ HAYES 1972, 346-347.

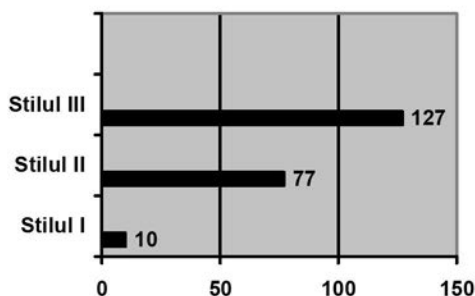
⁷⁴ J. W. Hayes stabilește în lucrarea sa limitele cronologice ale celor trei grupe tipologice în care se încadrează ceramica romană târzie cu decor ștampilat pe baza observațiilor stratigrafice de la Athena.

⁷⁵ PAPUC 1973, 190 (tabel). Menționăm că în articolul citat autorul a circumscriș tipologiei motivelor decorative specifice grupei *Late Roman C Ware* și fragmentele ceramice cu decor ștampilat produse de atelierele nord-africane sau de alte ateliere din zona microasiatică (*Light Coloured Ware*), astfel încât rezultatele prezentate în tabelul de la p. 190 trebuie, în opinia noastră, tratate cu prudență.

pe ultimul loc ca frecvență se află motivele decorative din prima grupă tipologică (a doua jumătate a secolului al IV-lea și prima jumătate a secolului al V-lea).

A.

B.

A: (L?)Ibida

B: Tomis. Edificiul roman cu mozaic.

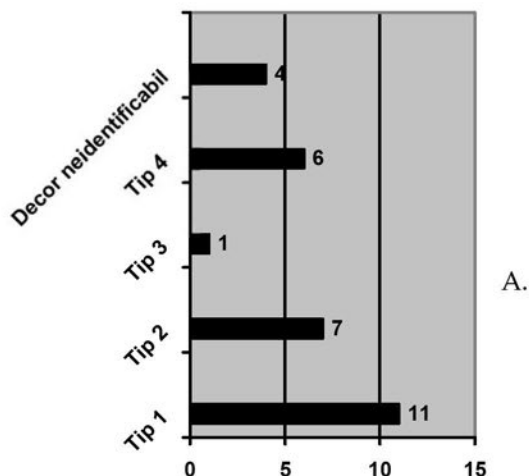
Grafic 1. Stiluri decorative – Late Roman C Ware.
Graphique 1. Styles décoratifs – Late Roman C Ware.

Din punct de vedere al criteriului tipologic după care a fost clasificată ceramica cu decor ștampilat de la Halmyris⁷⁶, utilizat în alcătuirea catalogului nostru, lotul ceramic de la (L?)Ibida se prezintă astfel: în tipul 1 (decor cu motive geometrice sau vegetale) am încadrat 11 fragmente ceramice; celui de-al doilea tip (decor cu motive zoomorfe) îi corespund un număr de 7 fragmente ceramice; tipului 3 (decor cu motive antropomorfe), 1 fragment ceramic; iar tipului 4 (decor cu motive paleocreștine) îi sunt atribuite 6 fragmente ceramice. La acestea se adaugă încă 4 fragmente al căror decor nu a putut fi determinat din cauza stării fragmentare a ștampilei imprimate. Constatăm astfel că cele mai răspândite motive imprimate pe vesela de masă de la (L?)Ibida sunt cele geometrice și vegetale, urmate de cele imprimate cu motive zoomorfe, la polul opus situându-se fragmentele ceramice imprimate cu motive antropomorfe, prezente în lotul nostru printr-un singur exemplar. Comparând situația lotului de la (L?)Ibida cu cel de la Halmyris, constatăm că distribuția numerică a celor 4 categorii tipologice este asemănătoare⁷⁷, cu mențiunea că la Halmyris pe locul doi se află fragmentele

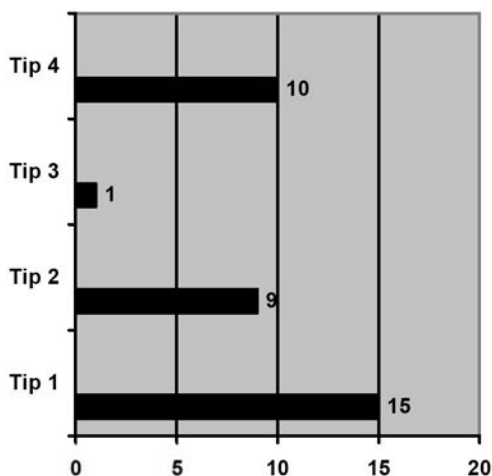
⁷⁶ TOPOLEANU 1996, 143-144.

⁷⁷ TOPOLEANU 1996, 154-155.

ceramice decorate cu motive paleocreștine, urmate de cele decorate cu motive zoomorfe.

A.

B.

A: (L?)Ibida

B: Halmyris

Grafic 2. Motive decorative.

Graphique 2. Motifs décoratifs.

Din cele 29 de fragmente ceramice cu decor ștampilat analizate în lucrarea de față, 27 sunt imprimate cu motive larg răspândite atât în Dobrogea romană cât și în partea orientală a imperiului. Ne vom îndrepta atenția către două fragmente ceramice al căror decor merită analizat. Primul dintre ele este fragmentul nr. 9, care surprinde nu prin motivul redat de ștampilă (motiv geometric – “S” cu volute și dublu contur) care își găsește numeroase analogii, ci prin poziția unde a fost aplicată ștampila în interiorul vasului (la limita buzei cu peretele farfuriei). Până

în prezent este singurul caz pe care îl cunoaștem în care ștampila a fost aplicată în această poziție. Totodată este singurul fragment ceramic care păstrează întreg profilul buzei, astfel încât putem încadra tipologic farfuria respectivă. Vasul a fost produs în zona microasiatică a Imperiului roman (*Late Roman C Ware*), și aparține potrivit tipologiei propuse de J. W. Hayes, formei 3, varianta c, datată în a doua jumătate a secolului al V-lea p. Chr.⁷⁸. Al doilea fragment ceramic aparține tipului 3 (cat. nr. 13), fiind vorba de singura ștampilă din lotul pe care l-am avut la dispoziție ce redă un personaj antropomorf. Observând cu atenție personajul redat de ștampilă constatăm că acesta ține în mână un pește (delfinul – ca simbol paleocreștin?!) iar în partea inferioară a ștampilei apare un kantharos. Vestimentația, sumar redată (o mantie cu gluga trasă pe cap) ne poate duce la presupunerea că poate fi vorba de un “pelerin?!”. Ștampila în cauză poate face obiectul unei analize stilistice mai complexe, însă după părerea noastră motivul redat de aceasta poate fi circumscris simbolisticii și iconografiei paleocreștine. Nici pentru această ștampilă nu cunoaștem până în prezent vreo analogie.

Ultima perspectivă din care vom analiza fragmentele ceramice ce fac obiectul acestei intervenții este dată de zona de proveniență a atelierelor în care au fost fabricate. Observațiile asupra pastei ne conduc spre concluzia că 27 din cele 29 de fragmente ceramice aparțin atelierelor microasiatice și se încadrează în categoria *Late Roman C Ware*, concluzie deloc surprinzătoare dacă ținem cont că în așezările romane târzii din Dobrogea ceramica de masă phoceană apare în proporții de până la 90 de procente⁷⁹. La cele 27 de fragmente ceramice menționate se adaugă unul (cat. nr. 3) produs în atelierelor din zona Pontului și unul produs în atelierelor nord-africane (cat. nr. 12). Și în ceea ce privește fragmentele ceramice cu decor ștampilat descoperite în provincia Scythia, majoritatea covârșitoare aparține categoriei *Late Roman C Ware*, cele provenite din atelierelor africane (*African Red Slip Ware*) sau din alte ateliere fiind cu mult mai puține⁸⁰.

BIBLIOGRAFIE

ABADIE-REYNAL, SODINI 1992 – C. Abadie-Reynal, J. P. Sodini, *La céramique paléochrétienne de Thasos (Alik, Delkos, fouilles anciennes)*, Études Thasiennes XIII, École Française d'Athènes, Paris, 1992

ARICESCU 1971 – A. Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hârșova*, Pontica 4(1971), 351 – 370.

ARSEN'EVA, DOMŽALSKI 2002 – T. M. Arsen'eva, K. Domžalski, *Late Roman red slip pottery from Tanais*, Eurasia Antiqua 8(2002), 415 – 491.

BÖTTGER 1991 – B. Böttger, *Die gefäßkeramischen Funde (1975 – 1981)*, Iatrus – Krivina IV 1991, 157 – 166, Taf. 45 – 54.

⁷⁸ HAYES 1972, 333, nr. 7-12, fig. 67/7-10; KENRICK 1985, 382, B688.4 – B688.7, fig. 71/688.4 – 688.7; BÖTTGER 1991, 164, nr. 710, taf. 50/710; ABADIE-REYNAL, SODINI 1992, 19-20, CF 68-76, fig. 4/68-76; TOPOLEANU 2000, 49-50, nr. 27-34, pl. 3/27-30, pl. 4/31-34; SUCEVEANU 2007, 204, pl. 74/2-3.

⁷⁹ La Halmyris, ceramica de masă de origine orientală apare în proporție de 89,76%, în acest sens vezi TOPOLEANU 2000, 87, grafic 4.

⁸⁰ TOPOLEANU 1996, 161, grafic 5.

BOGDAN-CĂTĂNICIU, BARNEA 1979 – I. Bogdan-Cătănicu, Al. Barnea, *Ceramica și descoperiri mărunte*, în Al. Barnea, I. Barnea (coord.), I. Bogdan-Cătănicu, M. Mărgineanu-Cârstoiu, Gh. Papuc, *Tropaeum Traiani I. Cetatea*, București, 1979, 177 – 226.

CONRAD 2007 – S. Conrad, *Die Gefäßkeramik (1992 – 2000)*, Iatrus – Krivina VI, 2007, 209 – 264.

COVACEF 1999 – Z. Covacef, *Ceramica de uz comun din sectorul de est al cetății Capidava. Sec. IV – VI*, Pontica 32(1999), 137 – 186.

HAYES 1972 – J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, The British School at Rome, London, 1972.

HAYES 2008 – J. W. Hayes, *Roman pottery Fine-ware imports*, The Athenian Agora, XXXII, 2008.

IACOB *et alii* 2007 – M. Iacob *et alii*, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea [(L)Ibida]*, CCA, Campania 2006, 335 – 342.

IACOB *et alii* 2009 – M. Iacob *et alii*, *Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea [(L)Ibida]*, CCA, Campania 2008, 196 – 201.

KNIPOVICI 1952 – T. N. Knipovici, *Krasnolakovija keramika pervyh vekov n. e. iz raskopok Bosporskoj ekspedicii 1935 – 1940 gg*, MIA 25(1952), 289 – 326.

MACKENSEN 1993 – M. Mackensen, *Die Spätantiken Sigillata – und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien). Studien zur Nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts*, München, 1993.

MARIN 1994 – E. Marin, *Civitas splendida Salona. Geneza, profil i transformacija starokršćanske Salone*, Salona Christiana, Split, 1994.

MATEI 1987 – C. Matei, *Cercetările arheologice în zona instalației portuare antice de la Capidava*, CCDJ 3-4 (1987), 95 – 101.

MINČEV 1982 – Al. Minčev, *Vnos't na k'snoantična črevenolakova keramika po zapadnija brjag na Černo more*, Izvestija na Narodnija Muzei Varna, 17 – 30.

MUNTEANU, PAPUC 1976 – M. Munteanu, Gh. Papuc, *La céramique romaine tardive à décor estampé découverte à Tomis*, Pontica 9(1976), 147 – 154.

MUNSELL 1990 – A. H. Munsell, *Soil Color Charts*, New York, 1990.

OPAIȚ 1985 – A. Opaîț, *Einige Betrachtungen zur spätromischen Keramik mit rotem Überzug*, Dacia N. S. 29(1985), 153 – 163.

OPAIȚ 1991 – A. Opaîț, *Ceramica din așezarea și cetatea de la Independența (Murighiol) sec V î.e.n. – VII e.n.*, Peuce 10(1991) vol. I, 133 – 182, vol. II, 165 – 216.

OPAIȚ 2004 – A. Opaîț, *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD)*, BAR, I.S. 1274.

OPRIȘ 2003 – I. C. Opriș, *Ceramica romană târzie și paleobizantină de la Capidava în contextul descoperirilor de la Dunărea de Jos (sec. IV – VI p. Chr)*, București, 2003.

PAPUC 1973 – Gh. Papuc, *Ceramica romană târzie cu decor șampilat descoperită la Edificiul roman cu mozaic de la Tomis*, Pontica 6(1973), 153 – 192.

POPESCU 1965 – Em. Popescu, *Ceramica romană târzie cu decor șampilat descoperită la Histria*, SCIV 16(1965), 4, 695 – 724.

SCORPAN 1978 – C. Scorpan, *Descoperiri arheologice diverse de la Sacidava*, Pontica 11(1978), 155 – 180.

SUCEVEANU 2007 – Al. Suceveanu, *Histria XIII. La basilique épiscopale*, Bucarest, 2007.

ȘTEFAN 1948 (1945 – 1947) – Gh. Ștefan, *Anciens vestiges chrétiens à Dinogetia – Bisericuța*, Dacia 11 -12(1948), 303 – 307.

ȘTEFAN *et alii* 1954 – Gh. Ștefan *et alii*, *Șantierul arheologic Histria*, SCIV 5 (1954), 1 – 2, 69 – 122.

TOPOLEANU 1984 – F. Topoleanu, *Noi descoperiri arheologice la Isaccea (I)*, Peuce 9(1984), 187 – 205, (585 – 596).

TOPOLEANU 1996 – F. Topoleanu, *Ceramica romană târzie cu decor șampilat descoperită la Halmyris*, Peuce 12(1996), 143 – 168.

TOPOLEANU 2000 – F. Topoleanu, *Ceramica romană și romano – bizantină de la Halmyris (sec. I – VII d. Ch.)*, Tulcea, 2000.

WAAGÉ 1933 – F. O. Waagé, *The Roman and Byzantine Pottery*, Hesperia 2(1933).

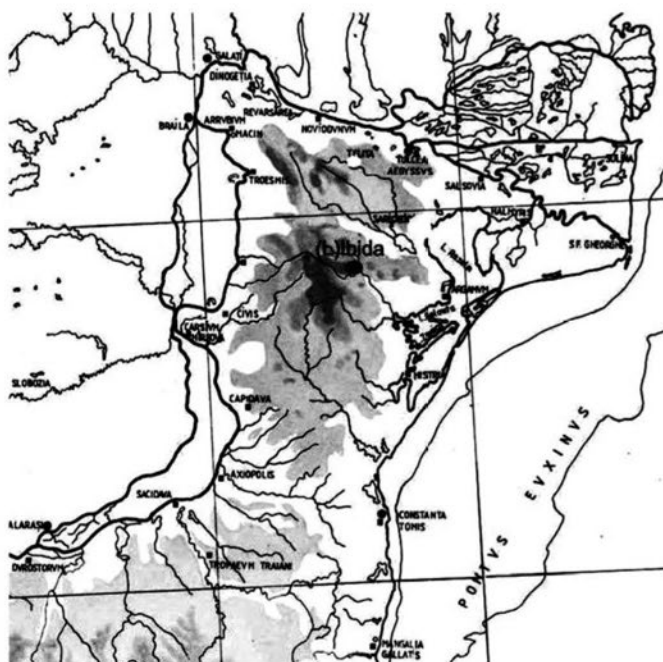

Fig. 1 – 1. Harta Dobrogei romane/ Carte de la Dobroudja romaine.
2. Planul oraşului (L?)Ibida/Plan de la ville (L?)Ibida.

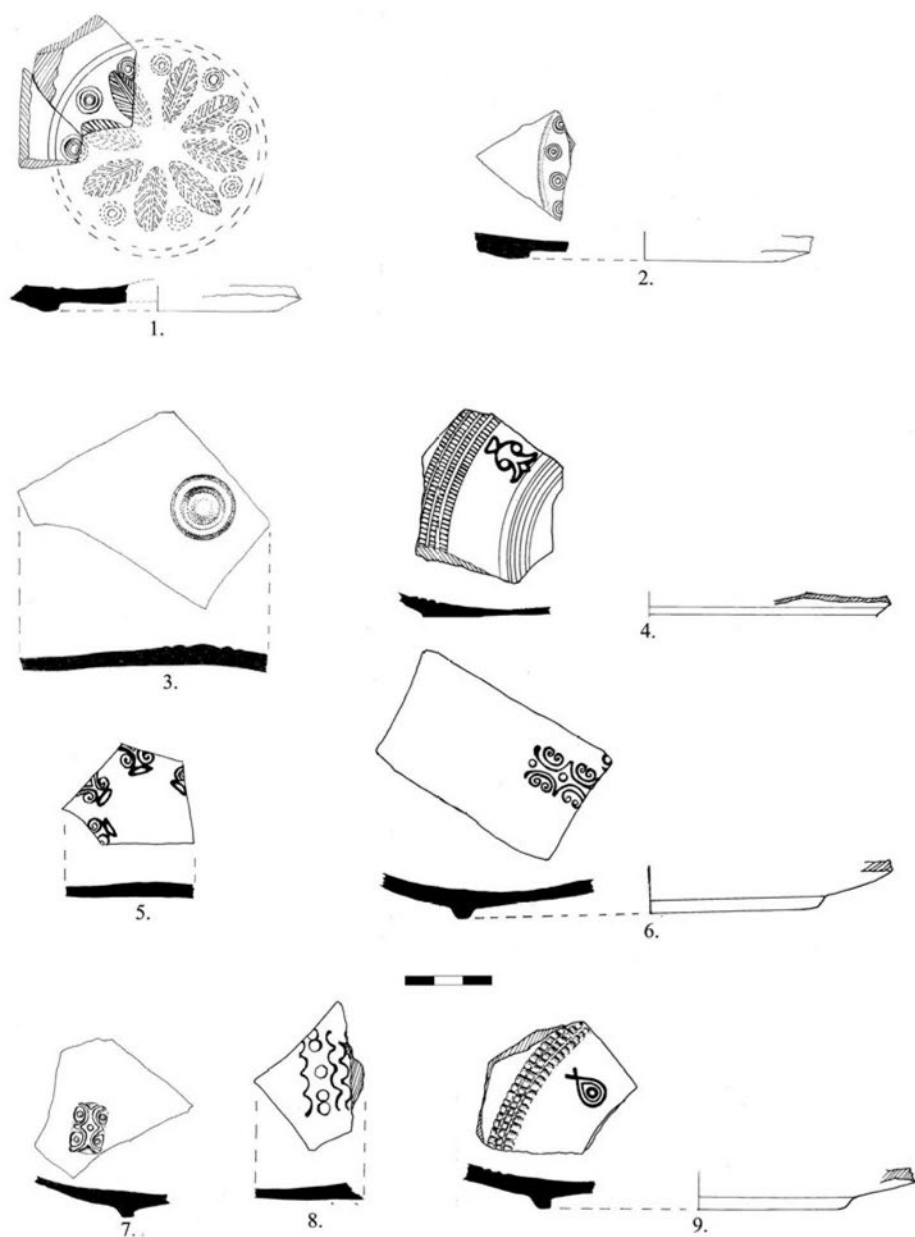

Fig. 2

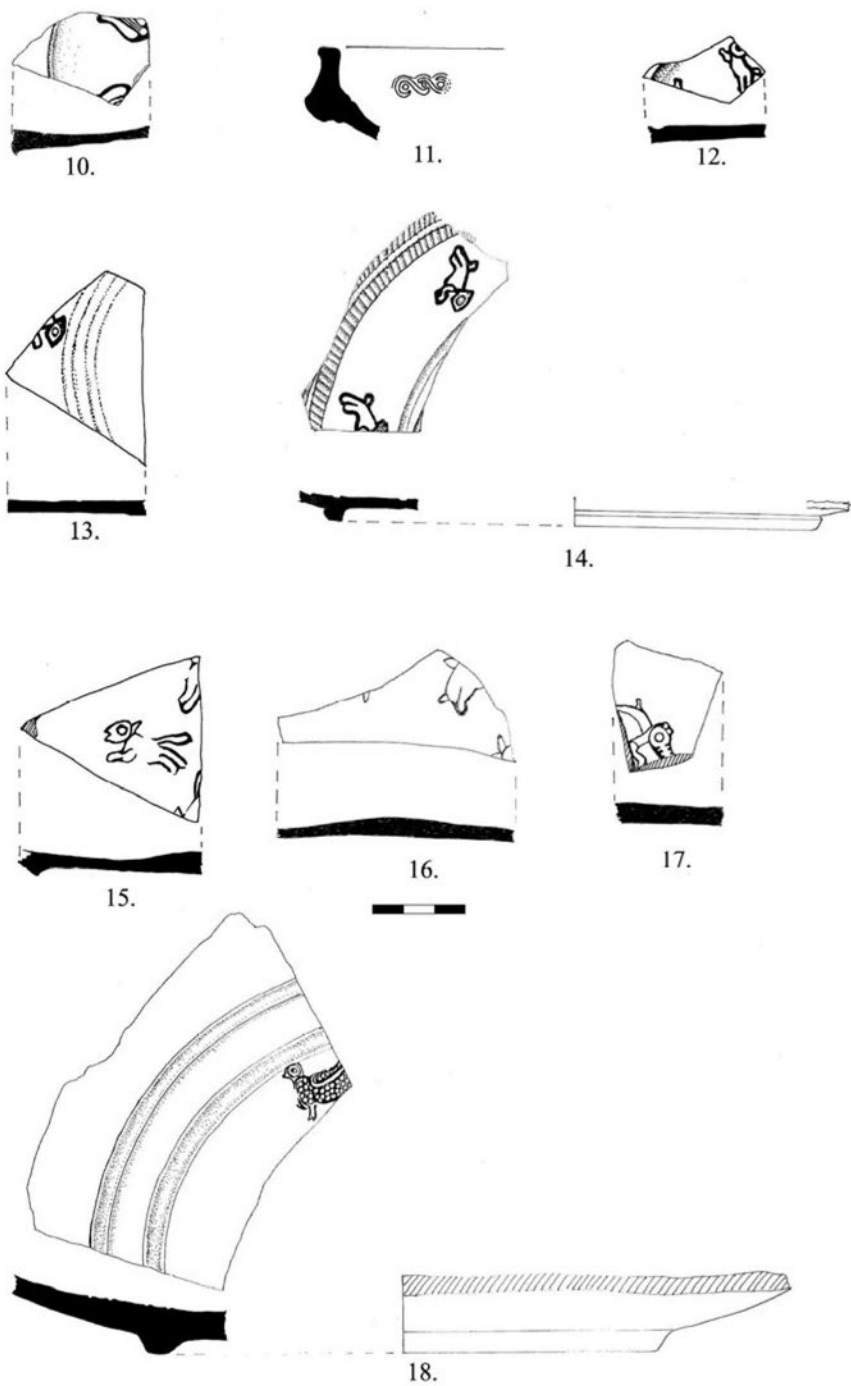

Fig. 3

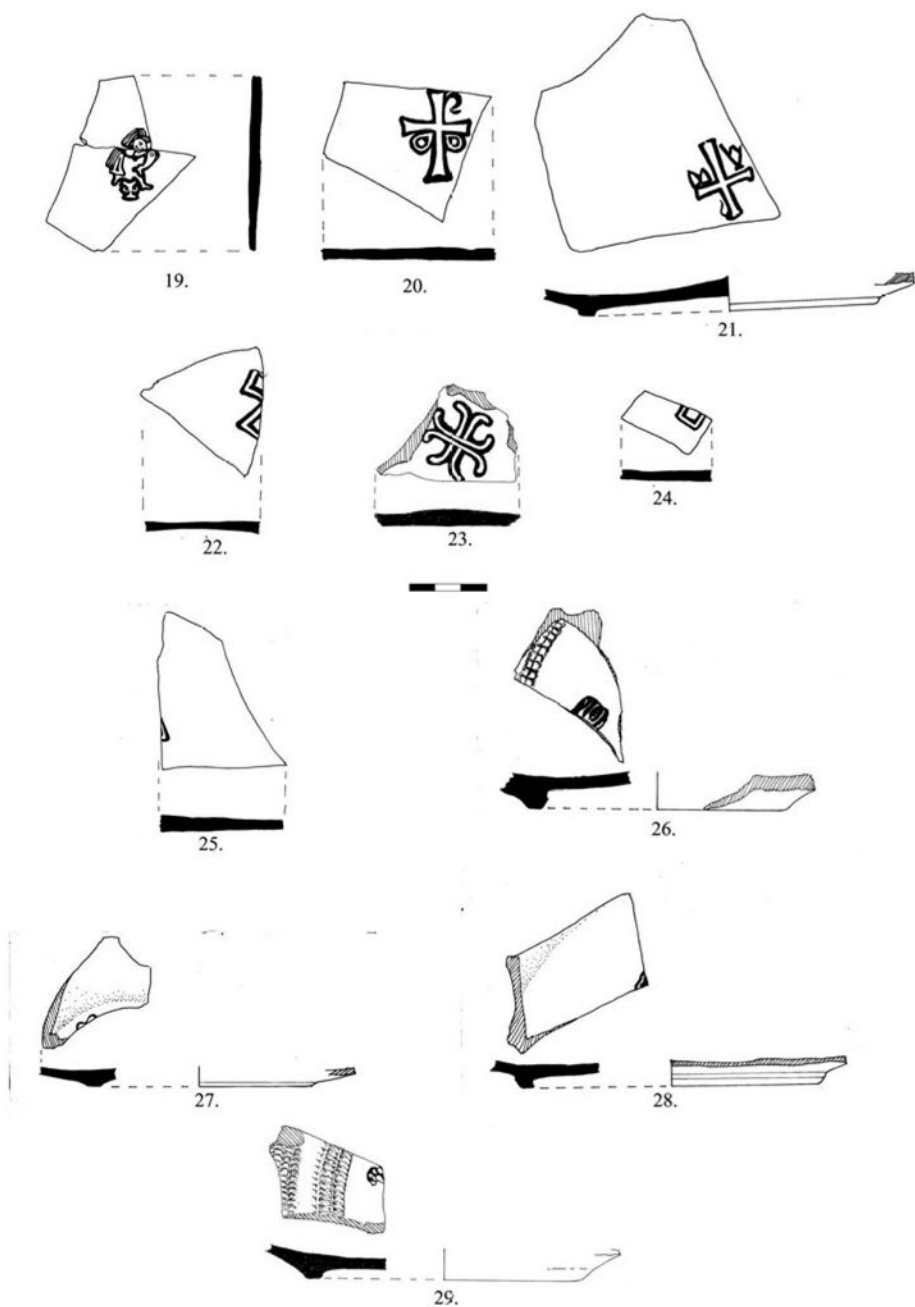

Fig. 4